

ВІДСТУП ВІД МІЖНАРОДНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ НА ЧАС ВІЙНИ: ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ

Павшук К.О.

*к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,*

У зв'язку з введенням воєнного стану Україна офіційно повідомила про відступ від зобов'язань за Європейською конвенцією прав людини та Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Це тягне за собою можливість встановлення додаткових обов'язків щодо військової служби,

обмеження щодо права на приватність, свободу релігії та вираження поглядів, права на мирні зібрання, права на ефективні засоби правового захисту, права власності, права на освіту та свободу пересувань. Тому Україна тимчасово не виконуватиме деякі зобов'язання, і це не становитиме порушення міжнародних договорів.

Відступ від зобов'язань, відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), належить до дискреції держави. Проте, як зазначалося в у справі Ірландія проти Об'єднаного Королівства, заходи, вжиті державою, мають бути обґрунтованими й необхідними в конкретній ситуації. Також держава має оцінити чи звичайні закони (окрім застосованих лише в періоди надзвичайного чи воєнного стану) здатні захистити легітимний інтерес. Якщо такі закони є достатніми, додаткові обмеження будуть порушувати права і суперечитимуть міжнародним зобов'язанням. Ба більше, доцільність заходів має бути обґрунтованою в кожному конкретному випадку – недостатньо дати загальне пояснення для обмежень, варто ще й аргументувати їх необхідність та пропорційність в індивідуальних справах.

Право на відступ від зобов'язань не застосовується щодо ст. 2 (право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, ст. 3 (заборона катувань), ст. 4 п.1 (заборона рабства і підневільного стану), ст. 7 (ніякого покарання без закону). Протокол №7 до Європейської конвенції доповнив цей перелік принципом *non bis in idem* (право не бути притягненим до суду або покараним двічі) [2].

У пункті 1 статті 15 Конвенції викладені три умови для правомірного відступу від зобов'язань: відступ від зобов'язань повинен мати місце під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища; та заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [1].

Що ж до офіційного тлумачення зазначених умов, то від ЄСПЛ не вимагалось розтлумачувати значення терміну «війна» в значенні пункту 1

статті 15. Разом із тим, будь-які суттєві прояви насильства або заворушення на межі війни швидше за все підпадають під дію другого аспекту пункту 1 статті 15 – «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації». Значення останнього вислову є зрозумілим і означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу» (Lawless проти Ірландії) [4].

Численні позиції ЄСПЛ щодо окресленого питання підтверджують, що надзвичайна ситуація повинна фактично існувати або бути неминучою, а криза, що стосується лише конкретного регіону держави, може прирівнюватись до суспільної небезпеки, яка загрожує «життю нації». Так, у справі Aksoy проти Туреччини розглядалися відступи від зобов'язань уряду Туреччини щодо південно-східної частини Туреччини через заворушення між силами безпеки і членами РПК (Робітничої партії Курдистану), терористичної організації. До того ж, криза чи загроза повинні бути винятковими в тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми (Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції («Грецька справа»). Наразі, практика ніколи прямо не включала вимогу про те, що надзвичайна ситуація повинна бути тимчасовою, а «суспільна небезпека» в розумінні статті 15 може тривати багато років [3].

Загалом, у питанні існування такої виняткової ситуації органи Конвенції покладалися на оцінку національних органів влади. Як Суд зазначив у справі Ірландія проти Сполученого Королівства (§207): «Визначення того, чи загрожує «суспільна небезпека» життю нації, є в першу чергу обов'язком кожної Договірної Держави, оскільки вона несе відповідальність за «життя [своєї] нації».

Незважаючи на цей загальний підхід поваги до оцінки ситуації національними органами влади, він має певні обмеження: наприклад, у «Грецькій справі», що була порушена проти Греції у відповідь на державний переворот «полковників» 1967 року, Комісія дійшла висновку, що, виходячи з

наданих їй доказів, суспільної небезпеки, яка виправдовувала б допущений відступ від зобов'язань, не було. Варто зазначити, що у наведених вище справах щодо ситуації у Північній Ірландії і на південному сході Туреччини існування «суспільної небезпеки» не оскаржувалося, тоді як воно явно досить детально оскаржувалося у «Грецькій справі» стосовно спроби відступу від зобов'язань зі сторони військового уряду в Греції [3].

Утім, за словами юристів-практиків, держава у будь-якому разі повинна діяти спів розмірно, здійснюючи обмеження прав і свобод особи, гарантованих Конституцією України, Конвенцією з прав людини і основоположних свобод, а також Міжнародним пактом про громадянські і політичні прав. Саме в цих документах, які є частиною національного законодавства, визначаються правові підстави та критерії обмежень прав і свобод особи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 10.06.2023).

2. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення 10.06.2023).

3. Керівництво зі статті 15 Конвенції – Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2016. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_15_UKR

4. Справа Lawless v. Ireland (1957-1961): Практика Європейського Суду з прав людини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Lawless%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Lawless%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]}) (дата звернення 10.06.2023)